

UNIVERSUL VALORIC AL PROFESORULUI

O incursiune

INSTITUTUL EUROPEAN
2019

Cuprins

Introducere / 7

Capitolul I. Valorile. Statut, funcții, tipuri. Procesul de internalizare a valorilor / 13

- I. 1. Societatea contemporană și valorile. Dileme și căutări / 13
- I. 2. O scurtă, imperfectă și posibilă incursiune în universul valorilor / 19

Capitolul II. O posibilă încercare de deslușire a universului axiologic al profesorului / 47

- II. 1. Repere metodologice în studierea valorilor în care cred profesorii / 47
- II. 2. Valorile profesorilor din învățământul preșcolar / 53
- II. 3. Valorile profesorilor din învățământul primar / 60
- II. 4. Valorile profesorilor din învățământul gimnazial / 67
- II. 5. Valorile profesorilor din învățământul liceal / 74
- II. 6. Valorile profesorilor din învățământul universitar / 82
- II. 7. Valorile viitorilor profesori din învățământul primar și preșcolar / 98

Capitolul III. Un posibil model al profilului axiologic al profesorului / 115

- III. 1. Spre un posibil model al profilului axiologic al profesorului din învățământul românesc / 115
- III. 2. În loc de concluzii. Câteva perspective complementare privind abordarea universului axiologic al profesorilor / 132

Anexe / 141

- Anexa 1 – Lista studiilor publicate în perioada 2012-2017 / 141
- Anexa 2a – Chestionar valori profesori din învățământul universitar / 145
- Anexa 2b – Chestionar valori profesori din învățământul preuniversitar / 149
- Anexa 2c – Chestionar valori studenți / 153

Bibliografie / 157

Capitolul I

Valorile. Statut, funcții, tipuri. Procesul de internalizare a valorilor

I.1. Societatea contemporană și valorile. Dileme și căutări

Parcurgem o perioadă (extrem de) încărcată, de probleme (majore), de încercări și confruntări, de tensiuni și amenințări, de crize și încrâncenări, de manipulări și incertitudini, de dezvăluiri și stupori.

Transformările tehnologice, economico-sociale au viteza unui expres. Viața noastră se schimbă într-un ritm nemaiîntâlnit (Nordström, Schlingmann, 2015, p. 7). Pare că am intrat într-o altă galaxie: „o galaxie urbană, digitală” (*idem*, p. 33), în care – potrivit lui K. Nordström și P. Schlingmann (2015) – „cooperarea în toate formele sale legal permise, naște valoare mai mare decât competiția directă” (p. 34).

Totodată, pe lângă cooperare, mai este nevoie – în viziunea acelorași specialiști suedezi – de încredere, modestie, deschidere și acceptarea eșecului (*idem*).¹ Ne-am trezit într-o călătorie „cătore un loc unde domnește haosul”, unde

¹ K. Nordström și P. Schlingmann (2015) vorbesc de faptul că, în aceste timpuri, este importantă însușirea și practicarea *artei dezînvățării*. În acest demers, „*modestia* joacă un rol esențial. A fi modest este o calitate definită adeseori ca aparținând unei persoane echilibrate. Este vorba despre capacitatea de a ne percepe propriile limite” (p. 38, s.n.).

Apoi, mai este vorba despre *deschidere*. „Dacă *modestia* implică acceptarea propriilor limite și faptul că putem învăța unii de la alții, *deschiderea* implică acceptarea faptului că prejudecățile pot fi reanalizate. Că trebuie să ascultăm *cu adevărat*, și nu doar să auzim ce au ceilalți de spus” (pp. 38-39, s.a.).

Urmează, după aceea, *atitudinea noastră față de eșec* (atât față de eșecul propriu, cât și față de eșecul celorlalți). Potrivit specialiștilor suedezi, eșecul este „un pas necesar către evoluție, o etapă a învățării”, căci „într-un eșec există lecții care trebuie însușite și învățate” (*idem*, p. 39).

Pe scurt, „a fi modest, deschis și a accepta eșecul – reprezintă un punct de pornire excelent pentru învățarea continuă și autentică ce determină, la rândul-i, schimbarea” (*ibidem*).

„totul este lichid” (iar nu numai frica).² Suntem într-un parcurs în care – potrivit lui U. Eco (2016) – societatea însăși se fluidizează (p. 8). Aceasta înseamnă – potrivit celebrului profesor italian – că suntem în situația în care „în lipsa oricărui jalon de referință, totul se topește într-un soi de stare lichidă” (*idem*, pp. 7-8). În acest tip de societate, atât comunitatea, cât și individul trăiesc „un continuu proces de șubrezire” (*idem*, p. 8).

Astfel:

- Odată cu criza conceptului de comunitate (și a comunității înseși) întemeiată pe valori „ce îi permitea individului să se simtă parte a unui tot care ținea seama de nevoile sale” (*idem*, p. 7) – își face apariția – susține autorul – „un individualism nestăvilit, în care nimeni nu mai este tovarășul de drum al celui alt, ci dușmanul de care trebuie să se păzească” (*ibidem*).

- Într-o atare societate, pentru individul lipsit de repere, singurele soluții sunt consumismul și apariția publică cu orice preț:

- pe de o parte, este vorba de acel consumerism care-l face pe individ „să trăiască de la un consum la altul într-un soi de bulimie fără scop”, părtaș la „această orgie a obiectului râvnit” (*idem*, p. 8);

- pe de altă parte, din pricina acestei societăți așa-zis lichide, „în care toți (membrii ei – n.n. – G.A., V.M.C.) sunt într-o criză a identității și a valorilor, neștiind unde să-și caute punctele de referință în funcție de care să se definească, unicul mod de a obține recunoaștere socială este «a fi văzut» cu orice preț” (*idem*, p. 30). Pentru a nu se afunda „în gaura neagră a anonimatului, în vâltoarea uitării” (*idem*, p. 26), pentru „a-și hrăni sentimentul că există” (*idem*, p. 32), tendința generală a oamenilor pare a fi dorința de a fi văzuți și auziți cu orice preț. Pentru mulți dintre ei, dacă nu pentru cei mai mulți, valoarea de căpătâi o reprezintă *apariția publică* (sau, am putea zice, vizibilitatea). În context, U. Eco (2016) notează: „a fi în văzul lumii, a fi obiectul discuției publice reprezintă o valoare atât de importantă, încât mulți sunt gata să renunțe la ceea ce odată se numea pudoare (sau sentimentul de apărare a ființei noastre intime)” (p. 28). Toate acestea scot la iveală – potrivit savantului și scriitorului italian – *procesul de pierdere a rușinii* (*ibidem*).³

În aceste amalgamate, rapizi și controversate procese, pare că totul, sau aproape totul, se reduce la „crearea securității în mijlocul insecurității lichide”, la înțelegerea faptului că „incertitudinea este singurul lucru cert” (Nordström, Schingmann, 2015, p. 131).

² Autorii suedezi consideră că, de la o vreme, „ne-am procopsit cu o nouă frică, specifică. O frică difuză, volatilă”, pe care Z. Bauman o definește drept *frică lichidă* (2015, p. 23).

³ Pentru un interes special față de această temă-provocare, ne permitem să recomandăm și lucrarea lui G. Albu intitulată *Interogație și autointerogație în educație*, apărută în anul 2016 la Editura Didactică și Pedagogică din București.

Respectăm înțelesul termenilor. Trăim într-o piață mobilă, prin care „am transformat planeta noastră într-un imens bazar, într-o perioadă scurtă” (*idem*, p. 11); asistăm la înmulțirea rolurilor și contactelor sociale, la ciocnirea civilizațiilor și a culturilor, la amplificarea fără precedent a mobilității socioprofesionale. Toate aceste procese ce caracterizează contemporaneitatea întretin un spațiu social ce potențează relativismul și confuzia morale, în particular, și axiologice, în general. Ele pot duce (îndeosebi la preadolescenți, adolescenți și tineri) la fenomene de *vidare*, *indiferență* sau *derută valorică* (Iluț, 2009, pp. 419-420, s.a.).

Că ne convine sau nu, ne aflăm în „epoca interesului propriu” (Nordström, Schingmann, 2015, p. 73), a *plăcerii imediate* (materiale, trușești) și a *imitației*.

a. În societate sunt promovate *mentalitatea individualistă* și *individualismul*.⁴ Epoca noastră – precizează J. Sévillia (2009) – „a așezat individul în centrul a tot” (p. 36). Individul-rege a triumfat. În atari circumstanțe, „lipsit de criterii și de repere ce ar fiți dincolo de persoana lui, omul este – potrivit eseisului italian – definitiv lăsat în seama lui, limitat la pulsunile, pasiunile și dorințele sale” (p. 53). „Acum – ne asigură K. Nordström și P. Schingmann, 2015 – se creează individul multinațional” (p. 71) și, odată cu el – înțelegem noi – are loc *globalizarea mentalității individualiste*. Întâlnim aproape la tot pasul semnele acestei mentalități: lăcomia, orgoliul, mândria, înșelăciunea, minciuna, snobismul, trivialitatea, oportunismul, fățarnicia, lingușirea, impostura. Totodată, sunt tot mai rare, în ultimul timp, loialitatea, altruismul, buna credință, generozitatea, cumpătarea, răspunderea, sacrificiul de sine, echitatea (Hamel, 2012).

În ceea ce-l privește, D. Brooks (2014) constată că, în etapa pe care o parcurgem, s-a instaurat „o mentalitate cinică întemeiată pe principiul «Apucă ce poți, înaintea celorlalți!»” (p. 418), «Treci peste rând, intră în față!», «Ia primul, până se desmeticesc ceilalți!», «Nu-ți face probleme, lumea este a celor îndrăzneți, descărcăreți, iuți, fără scrupule!» etc. Astfel, constatăm că este (tot mai) important să ne asigurăm că „interesul personal pozitiv nu degenerază într-un egoism fără limite”, absurd și devastator, consideră G. Hamel (2012, p. 24).

b. Individualismul duce însă spre hedonism, iar nu spre asceză, spre autorefecție și perfecțiune spirituală de sine. După J. Sévillia (2009), acesta are întâietate. Trăim într-o societate a plăcerii imediate, în care asistăm la extinderea valorilor hedoniste (p. 11, p. 86).

c. Totodată, am intrat într-o și parcurgem o epocă a imitației. Ne este tot mai greu și pentru tot mai mulți dintre noi să facem distincția dintre original și copie, dintre veritabil și surogat, dintre autentic și imitație. Lumea se umple de copii, de imitații. Am ajuns „să trăim – potrivii lui K. Nordström și P.

⁴ Potrivit lui J. Sévillia (2009), „explozia de delicvență este produsul unei societăți dezmembrate de o mentalitate individualistă, de spiritul hedonist, de declinul autorității, de respingerea regulilor, de destrămarea familiei, de criza școlii, de pierderea de repere, de relativismul moral” (p. 118).

Schlingmann (2015) – într-o lume karaoke, unde totul poate fi copiat” (p. 108). În aceeași notă, J. Haidt (2016) consideră că „oamenilor le pasă mai mult de aparențe și de reputație decât de realitate” (p. 102), respectiv, de ceea ce sunt cu adevărat și de ceea ce îi reprezintă cu adevărat.

Potrivit profesorului nord-american, lumea socială este glauconiană (termen derivat de la personajul Glaucon, fratele lui Platon, din dialogul *Republica*, al marelui gânditor antic grec). „Ne pasă foarte mult de ceea ce cred alții despre noi” (*idem*, p. 107). Suntem preocupați de acceptarea și de admirația celorlalți. J. Haidt (2016) precizează: „Necinstea și ipocrizia judecății noastre morale se datorează dorinței noastre de a-i face pe ceilalți să ne placă (să ne aprecieze – n.n. – G.A., V.M.C.) și să coopereze cu noi” (p. 104). În aceste condiții, continuă autorul, „gândirea noastră morală este mai degrabă ca a unui politician care caută voturi decât ca a unui cercetător care caută adevărul” (*idem*, p. 105). Pe scurt, „majoritatea înșală”, conchide J. Haidt (2016, p. 113, s.a.). „Mințim, trișăm și manipulăm principiile morale, destul de des atunci când ni se pare că n-o să ne observe nimeni, iar apoi ne activăm gândirea morală pentru a ne gestiona reputația și pentru a ne justifica în fața altora” (*idem*, p. 238).

La rândul său, D. Brooks, un recunoscut jurnalist nord-american, consideră că oamenii sunt caracterizați de *dorința de armonie*, „de căutare a momentului în care tiparele noastre interioare (mai precis, ale creierului nostru – n.n. – G.A., V.M.C.) și cele exterioare se contopesc” (2014, p. 280). „Mai presus de orice, menționează jurnalistul, oamenii caută armonie în relațiile cu ceilalți” (*idem*, p. 282); obținerea stării optimale de armonie „poate genera un sentiment copleșitor de înălțare” (*idem*, p. 284). Pentru majoritatea dintre noi, „forma cea mai puternică de căutare a armoniei este dorința intensă de a ne contopi cu un celălalt semnificativ – adică de a iubi” (*idem*, p. 285). Suntem preocupați de armonizarea cu semenii, iar „această tânjire – scrie D. Brooks (2014) – este un proces ce nu se încheie – modelare, ajustare, modelare, ajustare – un ghid către viitorul nostru” (*ibidem*).

Autorul observă că, în pofida acestor dorințe și căutări, „în școlile noastre nu le predăm tinerilor aceste aptitudini – de a armoniza tiparele mentale, de a căuta fluxul, de a lega prietenii. Și totuși, fericirea este dependentă de ele, așa cum nefericirea este produsă de absența lor” (*idem*, p. 284).⁵

Chiar dacă pleacă de la premise diferite, pare că viziunea lui D. Brooks se întâlnește, în cele din urmă, cu cea a lui J. Haidt atunci când recunoscutul ziarist menționează că, în numele armoniei (și a realizării ei), „mare parte din viață ne-o petrecem încercând să-i facem pe ceilalți să ne accepte tiparele și străduindu-ne să rezistăm hegemoniei altor minți. La o scară mare, oamenii nu doar că se

⁵ D. Brooks (2014) consideră că „dorința armoniei atinge cotele celei mele profunde în momentele de-transcendență, când simțim că fuzionăm cu natura și cu Dumnezeu, când sufletul se ridică și sentimentul de uniune cu Univesul devine predominant” (p. 282).

conectează; oamenii se află în competiție pentru conectare. Concurăm unii cu ceilalți pentru a câștiga prestigiul, respectul și atenția ce ne vor ajuta să ne conectăm cu ceilalți. Încercăm să ne întrecem unii pe ceilalți în câștigarea aprobării celorlalți. Asta este logica jocului complicat pe care îl jucăm” (Brooks, 2014, pp. 286-287).⁶

C-o știm sau nu, că ne-o dorim sau că nu ne-o dorim, mai mult sau mai puțin, cu toții suntem – într-un fel sau altul – participanți la obiectivarea vremurilor, creatori de istorie. În viziunea lui U. Eco (2016), „istoria e impură și năclăioasă. Asta trebuie ținut minte mereu, deoarece catastrofele de mâine se pregătesc deja de astăzi, întotdeauna camuflerate perfid” (p. 279). De aceea poate, mai mult ca oricând, într-o societate tulbură, lichidă, contradictorie, cu un mare potențial conflictual, aflată într-o continuă prefacere este nevoie să știm necondiționat ce valori ne controlează și ne orientează deciziile, atitudinile, comportamentele, relațiile, acțiunile. Toți avem valori.⁷

Potrivit lui R. M. Hare (2001), *omul este o ființă, prin ea însăși, valorizatoare* și „probabil, va rămâne așa” (p. 63). Mai departe, celebrul filosof al moralei precizează: „ideea că *nimic* nu contează, desigur, se ivește în vremuri dilematice, ca cele de acum, când interesul nostru este solicitat de pretenții atât de numeroase și de contradictorii, încât s-ar putea ca, într-adevăr, să dorim să le eludăm pe toate deodată, dar nu suntem în stare de așa ceva”. Nu ne putem abandona valorile (*ibidem*).

Fiecare facem parte dintr-un grup, dintr-o comunitate mai extinsă sau mai restrânsă. Aceasta are, pe lângă un capital financiar, unul social (ce ar consta, după J. Haidt (2016), „în legăturile sociale dintre indivizi și normele de

⁶ Pentru D. Brooks (2014), în acest joc psihosocial (în care ne lăsăm antrenaji sau în care ne antrenăm, ca făcând parte din eforturile și motivațiile noastre de adaptare la societatea în care trăim), în această încrâncenată tentativă personală, „minteia umană este o mașină care produce surplus de încredere în sine” (p. 294). Oamenii supraestimează „ceea ce cred că știu” (*idem*, p. 285). Ei își supraestimează „capacitatea de a înțelege de ce iau anumite decizii. Inventează povești prin care să-și explice propriile acțiuni – chiar și atunci când habar nu au ce se întâmplă în interiorul lor” (*idem*, p. 296). D. Gilbert (de la Harvard University) susține că „posedăm un sistem imunitar psihic ce exagerează informațiile care ne confirmă bunele calități și ignoră informațiile ce produc dubiu” (*apud ibidem*). În aceste circumstanțe, oamenii „se lasă intoxicați de propriul lor succes” (*ibidem*).

Nu există însă o legătură între încrederea în sine și deținerea de competențe. „Mulți studii – precizează D. Brooks (2014) – arată că oamenii incompetenți au tendința de a-și exagera abilitățile mai mult decât competenții”; „mulți oameni nu doar sunt incompetenți, dar sunt și în proces de negare a incompetenței lor” (*ibidem*).

⁷ J. Haidt (2016) consideră că oamenii au (multe) intuiții morale puternice, legate de suferință, durere, sau de corectitudine, sau de nedreptate, legate de libertate, loialitate sau de autoritate și sancțitate (v. p. 16).

reciprocitate și de încredere care reies din aceste legături”, [p. 356]) și unul moral-axiologic. Acest ultim tip de capital constă „în resursele care susțin o comunitate morală”; mai exact, punctează profesorul nord-american, el se referă la „măsura în care o comunitate posedă seturi strâns legate de valori, virtuți, norme, practici, identități, instituții și tehnologii care se potrivesc cu mecanismele psihologice evaluate și permit astfel comunității să suprimă sau să controleze egoismul și să faciliteze cooperarea” (*idem*, p. 359). În noua galaxie digitală, este nevoie de încredere și cooperare, de modestie și de deschidere, de responsabilitate și onestitate. De asemenea și în aceeași măsură, aceste seturi de valori, virtuți, norme și instituții sunt necesare pentru a da coerență, consistență, sens și încredere în ea. Potrivit lui R. May (2013), dacă n-ar exista valori, existența noastră „s-ar reduce la o disperare fără speranță” (p. 11).

Prin urmare, nu putem renunța la valori; nu le putem abandona, neglija, marginaliza; și cu atât mai puțin pe cele fundamentale. În viziunea lui H. Gardner (2012), „dacă am renunța la viața marcată de adevăr, frumos și bine, sau cel puțin la căutarea perpetuă a acestui trio, ne resemnăm la o lume în care nimic nu este valoare, în care totul este trecător. Ca nu cumva să sucombăm într-o astfel de existență lipsită de bucurie, de norme sau de semnificație, este fundamental să revizuim concepțiile asupra trioului într-o lumină mai clară” (p. 18). Referindu-se la raportarea generațiilor recente la cele trei valori-fundament, autorul teoriei inteligențelor multiple ține să mărturisească: „am observat puncte de vedere mult mai relativiste, dacă nu chiar nihiliste la copiii mei, la prietenii lor și la propriii mei studenți; pentru cei mai tineri ca mine – cu o generație sau două – cele trei valori par profund problematice, dacă nu chiar anacronice” (*idem*, p. 249). H. Gardner constată că suntem „într-un moment în care derapajul etic și crimele flagrante sunt la ordinea zilei, în peisajul politic, economic și clerical” (2014, p. 41)., fără a mai vorbi de cel zilnic/cotidian. Ne aflăm în situația recuperării urgente și ferme a celor trei repere (axiologice) ale vieții noastre.

Viața poate fi trăită, dorită, iubită, noi putem avea realizări și contribuții remarcabile atunci când „ne dăruim trup și suflet unor valori umane perene, precum frumusețea, adevărul, înțelepciunea, dreptatea, caritatea, fidelitatea, bucuria, curajul și onoarea”, punctează G. Hamel (2012, p. 67). Spre deosebire de unii autori (preocupați de formarea și creșterea tinerelor generații, precum S. Khan [2013]⁸, K. Nordström și P. Schingmann, [2015], S. Hilton [2016], care nu

⁸ S. Khan (2013), creatorul academiei care îi poartă numele, susține că „lucrul cel mai important este să ne asigurăm că generațiile viitoare vor fi formate din oameni puternici, productivi și împliniți, care să își valorifice la maximum potențialul și să își asume cu adevărat responsabilitatea de a susține cu orice preț democrația” (p. 17). În cadrul *revoluției informației*, „ritmul schimbărilor este atât de rapid, încât creativitatea reală și gândirea analitică nu mai sunt opționale; nu sunt un lux, ci unelte de supraviețuire” (p. 19). Cum se vede, S. Khan nu are în vedere, cu prioritate, temeiurile axiologice ale creativității și gândirii analitice, pe care le consideră necesare la tinerele generații.

ating, explicit, problema valorilor societății), alții, precum G. Hamel (2012), nu pot să facă abstracție de ea.

Într-un moment în care se extinde *controlita*, autorul britanic consideră că „valorile contează acum mai mult ca niciodată” (2012, p. 12). În percepția sa, în ultimul timp, virtuți precum autocontrolul, cumpătarea, autodisciplina, sacrificiul și altele asemenea sunt extrem de rare. G. Hamel consideră că „eroziunea morală își are rădăcinile în josnica idolatrie de care suntem afectați cu toții. Pe fiecare dintre noi, în orice zi dată, lupta dintre interesul propriu, lipsit de scrupule, și imparțialitatea principială poate fi una foarte strânsă” (2012, p. 42). Urmărirea fără remușcări a interesului personal poate eroda fundamentele morale ale (tuturor) instituțiilor care au întemeiat și susținut viața socială.

De asemenea, ceea ce mai poate slăbi autoritatea valorilor este „limitarea la opțiunile cele mai apropiate”, adică principiul plăcerii (Elster, 2013, p. 114). „Tot mai multă lume este de acord cu ideea conform căreia consumerismul frenetic înjosește valorile umane”, notează G. Hamel (2012, p. 62). Așadar, pare că „ceea ce contează cel mai mult acum sunt lucrurile care – după părerea autorului britanic – au contat mereu: *valorile noastre fundamentale*” (2012, p. 26, s.a.).

În atari împrejurări (istorice, sociale) este nevoie:

a. de suficiență „cunoaștere morală și culturală, adică exact genul de cunoaștere care schimbă o viață, un punct de vedere, moralitatea, modificând prin aceste canale tiparele inconștiente ale comportamentului” (Brooks, 2014, p. 425); este necesară achiziția abilității de a trece, de regulă, dincolo de principiul plăcerii, de a ține cont de consecințele mai îndepărtate și mai largi ale opțiunilor și ale deciziilor noastre;

b. este nevoie de educație (de procesul de interiorizare a valorilor) și, odată cu ea, de *busola morală a profesorului* în fața relativismului și compromisurilor morale, estetice, afirmate în numele libertății, al emancipării, al multi- și interculturalității, al dialogului și toleranței – într-o lume a tentațiilor, seducțiilor și întâlnite la tot pasul, a precarităților și slăbiciunilor.

I.2. O scurtă, imperfectă și posibilă incursiune în univesul valorilor

Valorile sunt componente specifice ale existenței umane. Omul a trăit, trăiește (și va trăi) numai într-o lume a valorilor. Nu există (și pare că nici nu ar putea exista) „*realități fără valori*” (Harris, 2013, p. 130, s.a.). Potrivit lui G. Chiosso (2007), ele corespund „nevoii omului de a face referire, în deciziile sale, la entități (mentale sau reale) pe baza cărora să justifice și să pună ordine în propriile alegeri” (p. 85).

Totodată, valorile contribuie la satisfacerea nevoii de „organizare unitară, armonioasă a Eului. Unitatea Eului – scrie E. Sperantia (1983) – depinde de

valorile care domină viața conștiinței. Unitatea ființei noastre active și sufletești este, simultan, traducerea, simptomul și fructul valorilor care triumfă în noi, care ne însuflețesc și ne croiesc potecile mersului nostru prin lume” (pp. 325-326). Ele ocupă „o poziție centrală în conceperea sinelui, având rolul unei judecăți și al unei evaluări a obiectelor și acțiunilor” (Chiosso, 2007, p. 85).

Influențându-ne „motivul pentru care facem lucrurile pe care le facem” (Kashdan, 2013, p. 138), valorile „nu sunt date de natură, ci ne parvin ca sarcini de îndeplinit” (May, 2013, p. 98). O viață împlinită vine din faptul că ne purtăm așa cum ne dictează valorile fundamentale, cele aflate „în sâmburele vital al inimii noastre” (Kashdan, 2013, p. 142). Astfel, acestea „ne afectează potențial starea de bine, precum și pe cea a altor minți conștiente” (Harris, 2013, p. 17); ele reprezintă entități organizatoare și coordonatoare ale vieții (interioare și exterioare) fiecăruia dintre noi.

Valorile sunt „principii generale și abstracte despre ceea ce este important și de prețuit în viață, despre cum trebuie să se comporte oamenii și să aprecieze situațiile, evenimentele, persoanele, precum și obiectele sociale și naturale” (Iluț, 2004, p. 11; 2009, p. 409); constituie „criterii ale dezirabilului” atitudinal și/sau comportamental (Iluț, 2009, p. 411); scopuri, „stări ultime de atins ale existenței noastre” (Iluț, 2004, p. 12).⁹

S. Hessen (1962, *apud* Chiosso, 2007, p. 90) face parte dintre acei specialiști care observă faptul că valorile „sunt mai presus de timp și [...] se impun omului aflat într-o continuă creștere și evoluție. Ele reprezintă imperativul «trebuie să fii» care transformă copilul din subiect natural în subiect educabil, capabil de dezvoltare”. Valorile însă – în viziunea lui G. Chiosso (2007) – nu se impun prin autoritatea omului (așa cum am putea fi tentați să credem la prima vedere), ci „exercită mai degrabă o puternică forță de atracție prin intermediul idealului propus, sugerând ca acesta să fie ales și urmărit de-a lungul vieții în mod liber” (p. 91).

În analiza și tratarea universului valorilor, întâlnim mai multe moduri (posibile) de abordare (ele însele, interdependente și complementare).¹⁰ Reținem:

⁹ Pentru G. Chiosso (2007), valoarea reprezintă „orice lucru cărui omul este dispus să-i confere o importanță atât de mare, încât să poată reglementa comportamentul uman” (p. 85).

¹⁰ Din punctul său de vedere, G. Chiosso (2007) surprinde două perspective actuale asupra valorilor:

a. *Prima perspectivă* (și implicit riscul la care se expune epoca contemporană) în care „predomină «gândirea instrumentală» față de cea bazată pe forme de «înțelepciune» sau «discursive», este lipsa de interes față de reglementarea etică și politică a socialului și deci o posibilă derivă tehnocratică” (p. 89). În acest caz, soluția pare a fi, potrivit profesorului/pedagogului italian, „identificarea unei sau a mai multor valori, care să medieze pluralismul pozițiilor și să evite relativismul extrem. A avea încredere în valori, în puterea lor de a recupera sensul prezenței umane și al educației ca

Respect pentru oameni și cărți

- a. abordarea filosofico-axiologică;
- b. abordarea socio-culturală;
- c. abordarea psiho-comportamentală.

a. Abordarea filosofico-axiologică

Întemeierea, statutul și semnificația valorilor (pentru om, pentru viața lui și existența universului) au însoțit reflecția filosofică pe întreg parcursul creării ei. De la Socrate, Platon și Aristotel, stoici și epicureici, Sfântul Augustin și Toma D'Aquino, trecând prin gândirea Renașterii și cea a gânditorilor moderni – I. Kant, neokantieni (1993), G.W.F. Hegel, A. Schopenhauer, Fr. Nietzsche, E. Cassirer (1994), M. Scheler (2001) etc. – și până la filosofii secolului al XX-lea, lumea valorilor a preocupat dintotdeauna mințile cele mai profunde ale umanității. Au existat și există chiar gânditori care au făcut din examinarea valorilor și a statutului lor (în lume) centrul cercetărilor lor.

Bunăoară, pe urmele lui Fr. Brentano, E. Husserl, M. Scheler, N. Hartman, N. Rescher (2001) consideră că valoarea este atinsă de universalitate. Ea are „o bază obiectivă independentă de gândire, emoție și experiență” și „poate fi realizată cu ajutorul unor standarde sau criterii impersonale care pot fi învățate de subiectul evaluator prin exercițiu” (p. 11). În această concepție, „valoarea este relațională (valoarea unui obiect e ceva ce ia naștere din natura interacțiunilor lui cu oamenii sau, poate, cu ființe inteligente, în general), dar și obiectivă (căci valorizarea este, în general, bazată pe standarde operaționale interpersonale, ce pot fi formulate obiectiv)” (pp. 11-12).

Pentru N. Rescher (2001), „valorile sunt intangibile. În ultimă analiză, ele sunt lucruri produse de minte (things of the mind) care au de-a face cu viziunea oamenilor despre «viața bună»” (p. 27). În acest mod de a înțelege statutul sistemului axiologic în care trăim, „a poseda o anumită valoare înseamnă a fi capabil să oferi rațiuni bune pentru a motiva comportamentul în termeni de beneficii și costuri, a formula explicit o concepție cu privire la ce este în interesul unui om și ce este împotriva intereselor lui; altfel spus, a opera în cadrul unor contexte care cer indicarea rațiunilor în favoarea sau în defavoarea unei «viziuni asupra vieții bune»” (pp. 30-31).

eveniment semnificativ înseamnă a nu ceda fragmentării (și dezarticulării – n.n – G.A., V.M.C.) experienței” (*ibidem*);

b. A doua perspectivă asupra valorilor consideră că „trăirile personale sunt fundamentale, dată fiind nevoia omului de a selecționa și de a ordona propriile experiențe de viață”; prin urmare, valorile reprezintă „niște nevoi care apar în contexte specifice, dar mai ales în sfera acțiunii umane. O valoare pozitivă se acordă acelei acțiuni pe care ne simțim obligați să o îndeplinim, deoarece este considerată o acțiune bună în sine” (*ibidem*).

Adoptarea unor valori – menționează N. Rescher (2001) – este „inextricabil legată de cele două aspecte ale omului ca «animal rațional»: faptul că are nevoi și dorințe, precum și faptul că are rațiune” (p. 30). În esență, valorile sunt cele care unesc și fac, totodată, trecerea de la real la posibil și de la posibil la real. Ele joacă „un rol semnificativ în determinarea a ceea ce este posibil” (p. 27). În context, „orice valoare corespunde unei stări posibile de lucruri sau ipostaze a lumii ce reprezintă starea sa completă (sau, oricum, substanțială) de realizare” (*idem*, p. 30).

În ceea ce-l privește pe L. Lavelle (2001), „trebuie spus – consideră marele axiolog – că valoarea dă sens nu doar tuturor scopurilor voinței, ci și tuturor obiectelor inteligenței” (p. 19). Ea este „o chemare spre absolut pe care oamenii o aud atunci când folosesc cuvântul «valoare», chemare ce găsește o rezistență în relativ, dar cere totuși ca această rezistență să fie depășită” (*idem*, p. 20). În derularea vieții noastre, valoarea „se exprimă printr-un act de preferință a cărui fundamentare o căutăm într-o judecată de valoare. Actul de preferință – scrie L. Lavelle (2001) – este esențial valorii, în măsura în care ea este negația indiferenței” (p. 21) și exprimarea unei anumite intenționalități.

La rândul său, R. Poli (2009) vine cu precizări utile. Din punctul lui de vedere, există în lume „un teritoriu aprioric al valorilor, ca atare” (p. 37). Mai precis, valorile au o natură apriorică; ele sunt entități ideale în același sens în care și entitățile matematice sunt ideale. Pentru profesorul italian, valorile nu au istorie, nici evoluție. Ele sunt „existențe atemporale, ideale, nu se construiesc și nu se distrug. Valorile nu se schimbă” (*ibidem*). Ceea ce se schimbă din punct de vedere istoric este modalitatea de a privi valorile, „mai mica sau mai marea capacitate a indivizilor și a comunităților de a se apropia de lumea valorilor” (*idem*, p. 36). Este vorba de capacitatea noastră de a intui valorile, de a le concretiza – adică de acea capacitate de a le conferi realitate (în lumea noastră contingentă).

Potrivit lui R. Poli (2009), nu toți oamenii au aceeași capacitate de intuire a valorilor, nu toți au aceeași maturitate axiologică. În acest sens, „intuiția nu este democratică”, punctează autorul. Ne putem însuși doar valorile pe care le vedem. Noi, oamenii, suntem capabili de amploare mai mare sau mai mică „a privirii care estimează valoarea” și, drept urmare, de o transparență a ei mai mare sau mai mică. În această ordine de idei, cu cât deschiderea noastră față de valori este mai mare, mai largă, „cu atât mai profunde sunt valorile care motivează planul acțiunilor” (*idem*, p. 42), cu atât vom reuși să alegem valori motivante mai elevate. Invers, „cu cât mai superficiale sunt valorile motivante, cu atât mai mică este și deschiderea către valori. Cele două perspective – observă R. Poli (2009) –, cea a înălțimii valorilor și cea a amplitudinii vederii, sunt solidare una cu cealaltă” (*ibidem*). Totodată, remarcă același autor, miopia pentru valori (morale), închiderea sau mărginirea privirii care vede valorile lasă terenul descoperit pentru dezvoltarea valorilor negative (*idem*, p. 43).